

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

Гончарук Оксана Іванівна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ ГРУПИ РИЗИКУ

231 Соціальна робота

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою (освітньо-науковою програмою)
«Соціальна робота»

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

кандидат педагогічних наук, доцент
Підвальна Юлія Василівна

Умань – 2021

ЗМІСТ	
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ «ДІТЕЙ ГРУПИ РИЗИКУ»	8
1.1. Сутність поняття «діти групи ризику»	8
1.2 «Діти групи ризику» як соціально-педагогічна проблема	22
1.3 Методи, форми взаємодії педагогів в роботі з дітьми «групи ризику»	33
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ «ГРУПИ РИЗИКУ»	39
2.1 Програма педагогів школи в роботі з дітьми «групи ризику»	39
2.2 Педагогічні умови соціальної адаптації дітей групи ризику в загальноосвітній школі	49
2.3 Підготовка фахівців соціальної роботи до діяльності з соціально-педагогічної адаптації дітей сімей групи ризику	58
2.4 Педагогічний аналіз моніторингу соціальної адаптації дітей групи ризику	65
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80
ДОДАТКИ	89

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Одним з основних показників рівня розвитку держави і суспільства є стан дітей і підлітків в країні. Діти – майбутнє нашої держави, від якості її потенціалу залежить доля України.

Сьогодні ця категорія населення потребує постійного захисту, допомоги та підтримки з боку держави і суспільства. Останнім часом констатується збільшення кількості проявів ризикової поведінки серед дітей підліткового віку. Хоча в багатьох випадках порушення норм неповнолітній не становлять суспільної небезпеки, оскільки характеризуються примітивністю способів скоєння, часто мають виражену дитячу мотивацію, але є небезпечними і в разі відсутності своєчасного реагування вихователів і суспільства можуть привести до деформації особистості. Тому вивчення проблеми соціально-педагогічної адаптації дітей «групи ризику» набуває все більшої актуальності як в країні, так і в усьому світі.

Однією з найбільш гострих проблем серед дітей «груп ризику» є зростання злочинності та правопорушень неповнолітніх. Крім того, молодь залучається до зберігання та розповсюдження наркотиків.

При роботі з дітьми «групи ризику» вкрай важлива організація соціально-педагогічної взаємодії педагогів загальноосвітньої організації. Соціально-педагогічна взаємодія з профілактики та подолання наслідків конфліктних ситуацій з учнями «групи ризику» є координацію професійних зусиль фахівців для забезпечення результативності роботи в даному напрямку.

Вищесказане обумовлює актуальність розвитку такого напрямку педагогічних досліджень як вивчення проблем дітей групи ризику.

Термін «діти групи ризику» входить в педагогічну науку поряд з такими як «педагогічна занедбаність», «важковиховуваність», «дезадаптовані». Але по своїй суті він передбачає більш широке бачення проблем дітей, так як поряд з педагогічним аспектом зачіпає і соціальний. Це дозволяє інтегрувати педагогічну теорію і практику зі знаннями в області філософії і соціології як базових наук, які вивчають питання суспільного розвитку і розвитку

особистості, що дозволяють виявити особливості соціалізації та соціальної адаптації дитини в ситуації ризику.

Проблема соціально-педагогічної роботи з особами, які належать до «групи ризику», досить широко висвітлена в сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідженнях. Зокрема, дослідження, спрямовані на роботу з дітьми «групи ризику» висвітлені в роботах П.Д. Павленок та Р.В. Овчарова досліджували основні групи факторів ризику, котрі створюють ймовірну небезпеку для дитини. Слід підкреслити, що такі вчені, як О.Б. Бовть, Н.Ф. Дівіцина, О.В. Стельмах, Г.Н. Штінова та М.А. Галагузова, Н.Ф. Перешейна та М. Н. Залстроцева, Н. Зобенько, В.П. Кащенко, Н.Ю. Максимова, Ю.А. Клейберг та ін. У своїх роботах значну увагу приділили «групам ризику», причинам їх появи та поняттям девіантної, адитивної поведінки. Проблему виявлення соціально-педагогічних умов ефективної роботи з дітьми «групи ризику» досліджували такі вчені, як Р.В. Овчарова, Н.П. Докторович, Т.Д. Золотова, Л.М. Завацька, Н.А. Литвинова, В.П. Лютий, М.В. Дубравіна, В.Г. Сенько, С.Я. Харченко, В.М. Шахрай та ін.

Але, незважаючи на численні дослідження, потрібно відзначити, що немає чітких меж поняття «діти групи ризику». У зв'язку з цим ускладнений пошук педагогічних заходів щодо їх соціальної адаптації.

Таким чином, актуальність проблеми і недостатність її вивчення зумовили вибір теми дослідження **«Соціально-педагогічна адаптація дітей групи ризику»**.

Мета дослідження: виявити і обґрунтувати соціально-педагогічні умови адаптації дітей «групи ризику».

Об'єкт дослідження: процес адаптації дітей «групи ризику».

Предмет дослідження: зміст, форми способи соціальної адаптації дітей «групи ризику» в умовах навчання в школі.

Відповідно до теми та мети дослідження визначено такі **завдання:**

1. Здійснити аналіз поняття «діти групи ризику»;

2. Вивчити і охарактеризувати методи, форми, напрями взаємодії педагогів в роботі з дітьми «групи ризику»;
3. Виявити педагогічні умови соціальної адаптації учнів в освітній установі;
4. Охарактеризувати програму педагогів школи в роботі з дітьми «групи ризику».

На різних етапах дослідження використовувалися такі **методи**:

- **теоретичні** – аналіз, узагальнення, систематизація, класифікація;
- **емпіричні** – бесіда, спостереження, тестування, опитування.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось в м. Черкасах, Черкаській області протягом 2020-2021 навчального року Центр комплексної реабілітації осіб з інвалідністю «Жага до життя».

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в розкритті суті поняття «діти групи ризику», в контексті знання про соціалізацію особистості; визначені основні категорії, що характеризують процес соціально-педагогічної адаптації та дезадаптації дітей групи ризику («соціальний ризик», «фактори ризику», «зони потенційного і реального ризику»); виявлено педагогічні умови соціальної адаптації дітей групи ризику, такі як відкритий характер діяльності, розвиток внутрішнього позитивного потенціалу дитини, реалізація гуманного підходу в роботі з дітьми, постійне професійне зростання суб'єктів соціально-педагогічної адаптації та інші .

Практичне значення одержаних результатів полягає в наданні нових рекомендацій щодо вирішення проблематики соціально-педагогічної адаптації дітей «групи ризику». Висновки і рекомендації дослідження можуть бути використані: фахівцями з соціальної роботи, психологами, педагогами, викладачами ЗВО при розробці та викладанні навчальних курсів.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження висвітлювалися у виступах на конференціях і семінарах різного рівня, а саме: *всеукраїнських* – Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, 15 жовтня 2020

р.); науково-практичному семінарі «Перспективи ефективної роботи соціальних працівників з молоддю» (Умань, 3 березня 2021 р.).

Матеріали дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 2 тез доповідей автора.

Структура випускної кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 99 сторінок, основного тексту – 79 сторінок, список використаних джерел становить 80 найменувань. Робота містить 3 таблиці, 3 додатки.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі наведено теоретичне узагальнення та підхід до вирішення важливої й актуальної проблеми щодо Соціально-педагогічної адаптації дітей «групи ризику». Досягнута мета, виконані завдання дають підстави для загальних висновків:

1. Нами було проаналізовано дослідження, в яких вивчалось поняття «діти групи ризику». З метою виявлення специфічних особливостей «дітей групи ризику» проаналізовані психолого педагогічні дослідження вітчизняних вчених які привели до висновку, що в педагогіці немає чіткого визначення терміна «діти групи ризику», і воно, в основному, трактується в залежності від контексту викладу.

До групи ризику відноситься категорія дітей, які мають слабку упорність до впливу чинників соціального ризику в силу вікових і психофізіологічних особливостей; вони об'єктивно знаходяться в зоні реального або потенційного ризику, виявляють різні форми соціальної дезадаптації, виражаються, головним чином, в педагогічній занедбаності і важковиховуваних порушеннях у процесі їх соціалізації.

Соціальна дезадаптація в зв'язку з цим означає відносини дитини з собою і навколишнім середовищем, а також порушення і відхилення в поведінці, діяльності та відносинах.

Причини дезадаптації можуть бути обумовлені внутрішніми факторами, такими як недостатньо розвинена мотиваційна та емоційна сфера, недоліків характеру, слабкий тип вищої нервової діяльності, але частіше всього порушення процесу соціальної адаптації обумовлено зовнішніми факторами. Ними є чинники соціального ризику, витoki яких знаходяться в рамках конкретного педагогічного простору дитини (сім'я, навчальні установи), де найбільш чітко проявляються ті чи інші відхилення в поведінці і діяльності дитини. Тому в числі основних факторів соціального ризику для дитини знаходяться педагогічні, які складаються в помилках сімейного виховання і педагогів. Найбільш гостро проблема дезадаптації варто в підлітковий період

розвитку, що пов'язано з психофізіологічними змінами в організмі дитини і робить його найбільш чутливим до впливу зовнішніх несприятливих факторів.

2. Нами вивчено діяльності фахівців освітньої організації в роботі з дітьми «групи ризику». Важливо при роботі з дітьми «групи ризику» використовувати різноманітні методи і форми роботи, зокрема методи групової психологічної корекції, метод бесіди, рольові ігри, методи діагностики, форми роботи з підлітками також повинні бути цікавими та різноманітними: тренінги, семінари, диспути, консультації, проектна робота. При взаємодії педагоги використовують різні традиційні і нетрадиційні форми і методи роботи з підлітками «групи ризику».

Серед форм роботи можна виділити індивідуальну і групову роботу, ігрову діяльність, проектну діяльність, читання та обговорення програмних творів різних жанрів, бесіди, тренінги. Серед методів роботи можна відзначити словесні, наочні, практичні, активні.

3. Виявлено, що основними суб'єктами процесу соціально-педагогічної адаптації дітей в школі є соціальний педагог, психолог. Узагальнюючи сказане, слід зазначити відповідність аналізованого досвіду концепції соціально-педагогічної адаптації дітей групи ризику, її основним цілям, положенням та принципам. Знайшли відображення певні напрямки діяльності школи. Підтвердилася структура соціально-педагогічної адаптації дітей, яку складають технології діагностики, профілактики, корекції та реабілітації, які застосовуються з урахуванням специфіки тієї установи, в якій вони реалізуються. Практичним шляхом підтверджено доцільність застосування методів соціально-педагогічної адаптації, які використовуються в концепції. У числі показників ефективності описаного досвіду соціально-педагогічної адаптації дітей в школі були такі як: зниження злочинності серед неповнолітніх, підвищення успішності, залученість підлітків в соціально значиму діяльність. Це дозволяє говорити про подолання дітьми кордону реального ризику. Спільними умовами соціально-педагогічної адаптації дітей групи ризику є: здійснення конструктивної взаємодії з іншими інститутами

соціального виховання; реалізація профілактичних заходів соціальної дезадаптації; розвиток позитивного потенціалу особистості учнів; постійне професійне зростання суб'єктів процесу соціально-педагогічної адаптації дітей. А особливими є: проведення ранньої профілактики та загальної і спеціальної діагностик явищ соціальної дезадаптації; створення гнучкої системи навчання та інші.

В ході дослідження підтвердилася наявність протиріччя між необхідністю здійснення професійної діяльності по соціально-педагогічній адаптації та недостатнім рівнем знань у фахівців в даній галузі. Переважна частина фахівців, залучених до процесу соціально-педагогічної адаптації дітей групи ризику, мають педагогічний достатній рівень освіти.

4. Охарактеризовано наявність протиріччя між необхідністю здійснення професійної діяльності по соціально-педагогічній адаптації та недостатній рівнем знань у фахівців в даній області. Переважна частина фахівців, залучених до процесу соціально-педагогічної адаптації дітей, мають педагогічну освіту з кваліфікацією «вихователь дошкільних установ» та «вчитель початкових класів». З метою усунення цього протиріччя ми розробили і впровадили в процес підготовки фахівців соціальної роботи програму спеціального курсу «Соціально-педагогічна адаптація дітей сімей групи ризику», який спрямований на вирішення наступних завдань: формування у студентів уявлень про основні проблеми сім'ї та дітей на сучасному етапі розвитку суспільства; ознайомлення студентів з особливостями протікання процесу соціально-педагогічної адаптації дітей з сімей групи ризику, з досвідом установ, органів і організацій, інститутів, що здійснюють даний процес в країні, за кордоном; розвиток у студентів здатності чітко визначати і типологізувати сім'ї групи ризику, своєчасно знаходити і використовувати соціально-педагогічні способи вирішення проблем негативного впливу сім'ї на дитину з точки зору системного підходу.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребують такі питання, як: створення широкої мережі

установ, орієнтованих на соціально-педагогічну підтримку дітей групи ризику в процесі їх соціалізації; впровадження моніторингових технологій в масовий досвід соціальних інститутів, що працюють з дітьми категорії ризику.